

Goran
Korov

Pogled na prve godine socijalizma u Hrvatskoj

Refleksije vremena, 1945.-1955.

Galerija Klovičevi dvori, Zagreb,

12. prosinca 2012. - 10. ožujka 2013.

AUTORICA IZLOŽBE I UREDNICA KATALOGA

Jasmina Bavoljak

Posljednjih se godina u javnosti, a posebno među akademskim krugovima sve češće postavlja pitanje kako i na koji način interpretirati period socijalizma u Hrvatskoj (1945.-1990.). Bavljenje ovim pitanjem danas je posebno aktualno, jer su Karl Marx i socijalizam ponovno *in*; većina zemalja u svijetu, uključujući i Hrvatsku, već nekoliko godina zaredom prolazi kroz

ekonomsku krizu, koja je zahvatila većinu društvenih i socijalnih slojeva društva, a kojoj se zasad ne nazire kraj. Osim toga, valja odmjeriti je li prošao dovoljan broj godina (ne treba zaboraviti ni ratne traume 1991.-1995.) da se razdoblje socijalizma konačno prestane promatrati kroz prizmu aktualne politike i počne valorizirati kao jedno povijesno iskustvo jedne cijele generacije i nasljeđe od

o Iz postava izložbe *Refleksije vremena*, Klovićevi dvori FOTO G. Korov str. 62-66

kojeg ne bi trebalo bježati i generalizirati činjenice, nego voditi konstruktivne diskusije i predstavljati ga iz različitih kutova gledanja. Jedan od takvih pionirskih pothvata jest upravo izložba *Refleksije vremena 1945.-1955.*, koja je posvećena prvih deset godina događaja i procesa u tadašnjoj Narodnoj Republici Hrvatskoj (od 1963. Socijalistička Republika Hrvatska). Izložba, čijeg je koncepta autorica Jasmina Bavoljak, održana je u Galeriji Klovićevi dvori od 12. prosinca 2012. do 10. ožujka 2013. godine.

Izložbu valja promatrati u kontekstu opće klime promišljanja o razdoblju jugoslaven-skog socijalizma, procesa koji su ga obilježili te njegovog nasljeđa u Hrvatskoj: tijekom 2012. godine trajao je projekt *Nedovršene modernizacije: između utopije i pragmatizma* koji se bavio razvojem arhitekture u socijalističkoj Jugoslaviji; projekt *Socijalizam i modernost; umjetnost, kultura, politika 1950.-1974.*, koji je rezultirao i velikom izložbom, bio je zamišljen tako da se prikaže odnos politike i društvene modernosti u rasponu od tadašnje suvremene umjetnosti do popularne kulture i kulturne svakodnevice; projekt Udruga za vizualnu

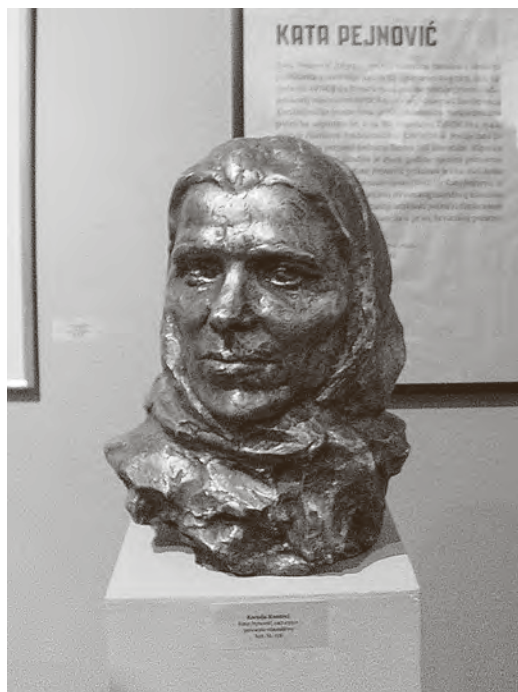

kulturu *WHW/Što, kako i za koga?* bio je posvećen revitalizaciji Bakićeva spomenika na Petrovoj gori (koji već više od dvadeset godina trpi devastaciju), a u njegovom je sklopu u Galeriji Nova krajem 2012. organizirana i izložba posvećena aktualnom odnosu prema antifašističkim spomenicima; projekt *Virtualni muzej Dotrščina*, u organizaciji Documente - Centra za suočavanje s prošlošću, spomen-park Dotrščinu nastoji vratiti u kolektivnu memoriju Zagrepčana kao mjesto masovnog stradanja žrtava fašističkog terora tijekom Drugog

svjetskog rata; na Filozofskom fakultetu u Puli odnedavno djeluje Centar za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma (CKPIS). Navedeni primjeri nisu jedini, a svi ovi projekti i inicijative trebali bi biti katalizator za neka nova promišljanja i rasprave o povijesnom iskustvu socijalizma, udaljena od aktualnih političkih tema koje ne bi trebale tražiti svoju legitimaciju u pristranoj percepciji prošlosti, te stvoriti novu klimu objektivnijeg i opuštenijeg pristupa prema temama iz toga razdoblja.

Razdoblje prvih deset godina socijalizma u Jugoslaviji odnosno Hrvatskoj može se okarakterizirati kao period učvršćivanja i legitimizacije nove vlade na čelu s Josipom Brozom Titom. To je razdoblje se ugrubo sastoji od dvije epohe: vrijeme do tzv. Rezolucije Informbiroa 1948. odnosno razdoblje u kojem je Jugoslavija bila čvrsto povezana sa Sovjetskim Savezom i ostalim zemljama *narodne demokracije*, i vrijeme nakon izoliranja od Sovjetskog lagersa u kojem je jugoslavensko rukovodstvo tražilo nove saveznike i mijenjalo vlastiti put

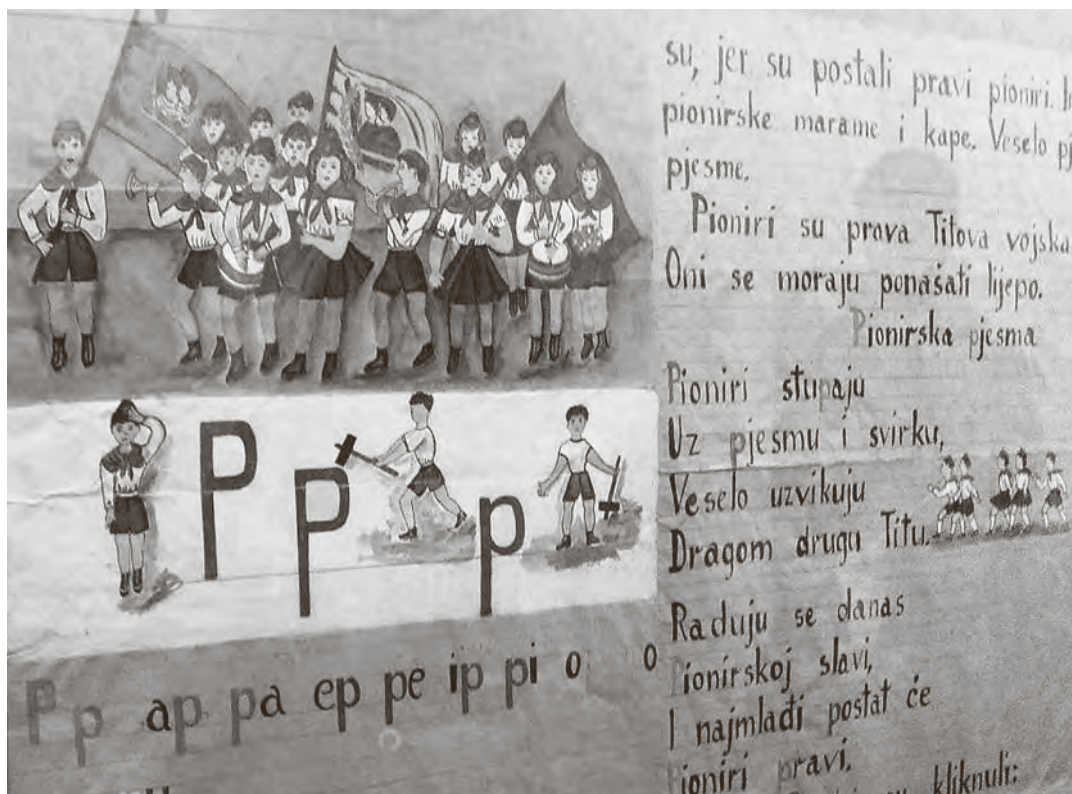
u izgradnji socijalizma (radničko samoupravljanje, napuštanje sorealizma kao kulturološke odrednice itd). Ipak, zajednička karakteristika cijelog tog razdoblja 1945. -1955. bila je sveprisutnost službene ideologije Komunističke partije Jugoslavije u svim aspektima društva. Izložba je obuhvatila povijest tog perioda odnosno procese koji su obilježili politiku unutar države i međunarodne odnose. Ta zbivanja *odozgo* reflektirala su se na društvo odnosno svakodnevni život građana, umjetnost, prosvjetu, okoliš i druge socijalne sfere. Službena politika temeljila se na ideji "bratstva i jedinstva" odnosno na potrebi da svi narodi Jugoslavije, unatoč lošim iskustvima iz prošlosti (dinastička hegemonija u monarhiji, počinjeni zločini tijekom Drugog svjetskog rata, itd.), prionu na suradnju i izgradnju nove države i sustava koji je davao nadu u bolju i sretniju budućnost. Polazna točka bio je kult rada i radničke klase kao maksima socijalističkog društva. U svrhu obnove ratom razrušene zemlje, organizirane su radne brigade koje su popravljale i gradile

putove i infrastrukturu, te obrađivale zemlju radi prehrane stanovništva; već 1947. godine bio je pokrenut Prvi petogodišnji plan čiji je cilj bio masovna industrijalizacija zemlje. Radnici koji su se posebno isticali dobivali su titule udarnikâ ili junakâ socijalističkog rada. Na izložbi je u skladu s tom tematikom jedna dvorana bila ispunjena većom količinom slika *narodnih umjetnika* koje prikazuju prizore s radnih akcija, poput gradnji tvornica ili obnovi razrušenih kuća. Posjetitelji su mogli pogledati projekciju i poslušati svjedočanstva pojedinaca o njihovim iskustvima s radnih akcija. Posebnu ulogu u novom sustavu dobile su i žene: aktivno je podupirana njihova emancipacija, ravnopravnost i jednakost s muškarcima po mogućnostima i u izgradnji socijalizma. U ovom dijelu izložbe posebno je bio istaknut lik i djelo Kate Pejnović, prve žene u povijesti Hrvatske, koja je obavljala značajne političke dužnosti tijekom i poslije rata. I najmlađi pripadnici društva

odgajani su u duhu socijalizma kao članovi Saveza pionira Jugoslavije. U Sovjetskom Savezu su, nakon Staljinove konsolidacije vlasti, umjetnost, književnost, arhitektura i većina ostalih vidova kulture smješteni u gabarite tzv. socijalističkog realizma; taj se koncept prenio i na poslijeratnu Jugoslaviju. Neki od monumentalnijih primjera takvog razumijevanja arhitekture i umjetnosti bili su planovi za građevine centralne državne uprave u Novom Beogradu, zatim Spomenik zahvalnosti Crvenoj armiji kod Batine (Antun Augustinčić, 1947.) ili nedavno obnovljeni Spomenik ustanku naroda Hrvatske kod Srba (Vanja Radauš, 1953); međutim, ta se naracija polako počela napuštati nakon prijelomne 1948. godine. U tom je smislu na izložbi bilo zanimljivo vidjeti i replike monumentalnih skulpturâ Pobjede i sovjetskih vojnika sa Spomenika zahvalnosti Crvenoj armiji, kao i manje replike drugih skulptura

iz tog perioda (Kršinićev *Tito na konju*, Sabolićev *Husinski rudar*, Bakićev *Bjelovarac*, itd). Planovi o izgradnji Novog Beograda i tijekom izgradnje spomenika kod Batine bili su temom dokumentarnog filma koji se prikazivao na video-panelu. Karizma i utjecaj Josipa Broza Tita u Jugoslaviji bili su presudni za podršku

naroda i domaćih komunista rukovodstvu KPJ u obračunu sa Staljinom. Nakon napuštanja kulta Staljina, propaganda se posvetila njegovanju kulta Tita. U izložbenom postavu tako su bile prisutne štafete koje su izrađivali radni kolektivi, općinske zajednice ili pojedinci, zidni tanjuri s likom Tita i Jovanke Broz, živopisna instalacija s galerijom članova Politbiroa CK KPJ 1952. godine i slični izložci. Nakon što se Jugoslavija, ne toliko svojom voljom, odvojila od Sovjetskog Saveza i zemalja *narodne demokracije*, posljedica je bilo polaganu napuštanje staljinizma i usvajanje humanijeg oblika socijalizma. Jugoslavija se nakon kratkog perioda izolacije od oba Bloka od 1950. polako počela približavati Zapadu, što je uzrokovalo i određeni stupanj liberalizacije jugoslavenskog društva; napuštena je prisilna kolektivizacija, realsocijalizam kao odrednica umjetnosti, usvojeno je radničko samoupravljanje (*tvornice radnicima!*), a sve kako bi se jugoslavenski socijalizam što više razlikovao od sovjetskog. Iako su Jugoslavija i Istočni blok obnovili odnose ubrzo nakon Staljinove smrti 1953., ona je ostala izvan oba bloka (početkom 1960-ih odabran je *treći put*, Pokret nesvrstanih zemalja) i dalje razvijajući vlastitu varijantu socijalizma. Svjedočkom ovog perioda na izložbi bila je projekcija s isječcima gostovanja brojnih svjetskih državnika u Jugoslaviji, poput etiopskog cara Hailea Selassija. Od nekoliko Titovih službenih odjela, poput maršalskih odora, bila su izložena i svečana odijela u kojima je Tito posebno dočekivao goste sa Zapada. Period oprezne tranzicije Jugoslavije prema Zapadu u Hrvatskoj je obilježilo održavanje značajnog političkog događaja 1952. godine, Šestog kongresa KPJ, na kojem je, među ostalim, partija preimenovana u Savez komunista Jugoslavije. O ovom događaju, održanom u tadašnjoj zgradi Zagrebačkog velesajma (danas Tehnički muzej), u zasebnoj je sobi bio emitiran prigodan dokumentarni film iz tog vremena. Propagiranje i legitimacija nove vlasti posebno su, između ostalih načina, bili promovirani kroz autohtoni jugoslavenski

filmski žanr – partizanski film. Službeni filmski plakati nekih od prvih filmova toga žanra poput filmova *Slavica* (1947.), *Živjeće ovaj narod* (1947.), *Barba Žvane* (1949.) i drugih, bili su dio galerije u posljednjoj etapi izložbe.

Umjesto nekog posebnog zaključka valja istaknuti da je izložba ispunila neka od najvažnijih očekivanja za koja ja, kao povjesničar, smatram da su bitna prilikom prezentacije izložbenog postava posjetiteljima: nenametanje stava ili mišljenja te pomni odabir izložene građe, koju u većem dijelu sačinjava inventar životne svakodnevice odnosno predmeti koji su bili dio društvene ikonografije toga vremena. Na izložbi su se tako mogle vidjeti stvari kojih se sjeća generacija koja je tada odrastala (školski zidni plakati, udžbenici, bilježnice, pionirske kape i marame, itd.), zatim kućanski aparati i drugi repertoar koji je sačinjavao sliku onodobnog kućanstva (usisivači, mlinci za kavu, etikete prehrambenih proizvoda i slična ambalaža) kao i drugi različiti eksponati materijalne kulture toga vremena, koja je oblikovala svijest i identitet ljudi daleko više nego li partijske rasprave vezane uz službeni stav prema Rezoluciji Informbiroa ili pregovore Jugoslavije s Grčkom i Turskom oko formiranja Balkanskog pakta 1954. godine. Opći pregled političkih, ekonomskih i kulturnih procesa koji su obilježili određeno razdoblje nužan je za njegovo razumijevanje, ali prosječno informiranom posjetitelju, a posebno generaciji koju za razdoblje socijalizma ne veže baš nikakvo osobno iskustvo, upravo će šetnja kroz postav napučen svakodnevnim predmetima i dokumentarnim materijalom pomoći u stvaranju slike vremena. Ideološki nepretenciozan pristup koji je ponudila izložba Refleksije vremena ostavio je stoga mogućnost posjetitelju da sam zaključi i prosudi što je u tom povijesnom razdoblju za njega bilo pozitivno, a što negativno. Možda upravo ovakva muzeološka distanca može dodatno potaknuti struku da se posveti novim načinima promišljanja i istraživanja iskustva socijalizma na ovim prostorima. x